

CONFERINȚA DIN 13 IANUARIE
1940 – DESPRE „CONCEPȚIA
ROMÂNEASCĂ A ORTODOXIEI”:
„CE ÎNSEAMNĂ LEGEA
ROMÂNEASCĂ, ACEIA LA CARE
ȚIN CU TOATĂ CONVINGEREA
SPIRITULUI MIEU, CU TOATĂ
CĂLDURA INIMII MELE ȘI CU
TOATĂ IUBIREA PE CARE O AM
PENTRU NAȚIUNEA MEA”

La re/amintirea personalității de talie universală – la împlinirea în această vară a 155 ani de la ivirea sa pe lume – a celui care a fost Nicolae Iorga, emblemă, alături de Mihai Eminescu, a Neamului nostru, readucem în atenția celor de azi o conferință, susținută la 13 ianuarie 1940, despre „concepția românească a ortodoxiei”^[2].

Această conferință sintetizează viziunea lui N. Iorga – autor a numeroase volume și studii^[3] despre istoria Bisericii Române, legăturile acesteia cu lumea exterioară Țărilor Române, a rolului preotului „de țară” și a „vlădicilor”, a așezămintelor mănăstirești^[4] în menținerea identității etno-confesionale a neamului, strict delimitată de catolicism – asupra Ortodoxiei românești, parte componentă a civilizației noastre.

Conferința este puțin comentată pozitiv în presa vremii („d.prof. Iorga a arătat care trebuie să fie atitudinea noastră față de culturile străine, pe cari trebuie să le privim cu înțelegerea cuvenită, fără ca ele să dizolve cultura și sufletul nostru propriu românesc).

Pășind la analiza subiectului, conferențiarul pornește dela lozinca nestrămutată a poporului că ortodoxia este legea de bază și tradițională a neamului nostru. D-sa arată că internaționalismul atât în ceea ce privește formele de cultură, dar cât mai ales în manifestarea religiei, nu are ce căuta^[5] – dar și critic în

paginile unui organ bisericesc ortodox de la Arad („Nu mai înțelegem aproape nimic. Societatea Ortodoxă a fost înființată cu scopul de a pune stavilă prozelitismului catolic în București și acum, sub patronajul aceleiași Societăți, dl Iorga susține că legătura cu Papa «este foarte profitabilă poporului românesc»^[6]) – relevându-se propensiunea sa spre o înțelegere adecuat-istorică a raporturilor, fertile pe fond, cu Apusul, cu Papalitatea, contribuțiile greco-uniților la relevarea identității etno-creștine a românilor („A avut cuvinte de laudă pentru «cuminții oameni Teofil și protopopii cari au iscălit cele patru puncte» când s’a făcut unirea românilor ardeleni cu Roma^[7]); pentru înțelegerea superioară a rolului greco-uniților în istoria Neamului, pe larg dezvoltată în cadrele conferinței, N. Iorga se bucură de aprecieri publice: într-o telegramă, semnată de protopopul Aurel Chrilea, „Protopopii și preoții uniți sălăjeni, întruniți la cursurile de apărare pasivă din Zalău felicită și mulțumesc marelui dascăl al Neamului pentru adevărurile spuse cu atâta competență și ideile preconizate în conferință: *Concepția*

românească a Ortodoxiei. Deie Dumnezeu, ca aceste idei să devină realitate. Orientările noastre spre Apus rămânând totuși răsăritene. Mulți ani cu sănătate gloriei neamului românesc^[8]).

De asemenea, se face apel la ea și în unele comentarii din anii ’80^[9]; în Occident, conferința este reamintită atât prin republicarea ei – cu unele omisiuni – în *Almanahul Parohiei Ortodoxe Române din Viena*^[10], cât și de membri ai Exilului românesc, care fac să apară în broșură de sine-stătătoare, cu comentarii, la München, în 1958^[11].

Mai aproape de noi, în polemicile între cele două confesiuni ale românilor transilvăneni, concepția dezvoltată în această conferință de N. Iorga este folosită în apărarea ortodoxiei („Ortodoxia, așadar, a format sufletul neamului nostru, și cu toate insinuirile care i se aduc noi zicem că l-a format destul de bine, larghețea sufletului românesc, evidentă chiar și în frământările de astăzi, fiind de fapt rodul credinței sale adânc creștine^[12]).

La capătul parcurgerii atente acestei sinteze istorice – un fel „testament-memento” lăsat urmașilor –, cititorului – chiar nefamiliarizat cu scriitura specific iorgheană, cu acolade istorice și referințe în contemporaneitate – i se reîntărește încrederea în judecățile de valoare ale marelui nostru înaintaș: „*Ce înseamnă legea românească, aceia la care țin cu toată convingerea spiritului meu, cu toată căldura inimii mele și cu toată iubirea pe care o am pentru națiunea mea*”.

Înalt Prea Sfințite, Prea Sfințiți Părinți, onorat public. Este o dovadă de mare încredere pentru mine și de mare onoare că mi s’a dat sarcina de a deschide aceste conferințe ale Societății Ortodoxe și voi începe rugând pe ascultătorii cari își au credințele și convingerile, să binevoiască a îngădui credințele și convingerile cuiva care nu este și nu vrea să fie un teolog, ci este și înțelege să fie un istoric. Și, în același timp, să îngăduie, persoanele care s’ar ținea în marginile teologiei, cuiva care cu îndărătnicie ține și în domeniul credinței la vechiul său naționalism.

Dela început o spun, ortodoxia pentru această nație, iar nu această nație pentru ortodoxie. Vă rog să primiți părerea aceasta așa cum este, fiind vechea mea părere, pe baza căruia am scris „Istoria Bisericii Românești”, și, față de o anumită tradiție și față de anumite încercări de inovație din momentul de față, mai ales într-o parte a tineretului, eu mențin punctul acesta de vedere. Totul îl trag către națiunea mea, și văd puterile națiunii mele care înviorează toate formele pe care le-am primit,

și națiunea mea a făcut foarte bine când a schimbat toate aceste forme și când, păstrând uneori numele, a înlăturat formele care nu-i convin. Astfel, decât să figureze crezul acesta ca o concluzie la sfârșit, am preferat să-l pun ca o manifestare de credință proprie la început.

Societatea pe care o prezidează acum d-na Tătărescu, este una a cărei necesitate eu o înțeleg. O înțeleg în originile ei și o înțeleg și în faptul că activitatea ei școlară n'a corespuns totdeauna cu titlul care la început i s'a dat și trebuia să i se deie. Cred că, în momentul de față, nu este nimeni care să manifeste mai curajos decât mine credința, pe care o am, că trebuie să păstrăm toate vechile și adâncile noastre legături cu Franța și cu cultura franceză. Numai, Franța este un lucru, și cultura franceză o primim cu cea mai mare bucurie – cu atât mai mult, cu cât *mi s'a spus chiar dela Sorbona că această cultură franceză nu trebuie să înlătore cultura noastră, ci să-i dea sugestii și s'o sprijine în dezvoltarea ei* –, dar evident că una este cultura franceză, care cuprinde oameni de toate părerile și de toate direcțiile, și altceva este să se întrebuițează cultura franceză pentru o propagandă, care este naturală din partea acelora cari o fac, cum sânt naturale toate propagandele, căci când are cineva o credință, caută ca această credință s'o întindă, dar nu se poate înțelege să se întrebuițeze cultura franceză, care este un lucru, pentru a se face o operă de prozelitism, care se făcea odinioară la noi, și, atunci când a luat naștere această Societate, se făcea de o energie extraordinară.

Acum, încă mai puțin decât atunci, o astfel de încercare de prozelitism nu se poate nici explica, nici îngădui, și iată de ce. Fiindcă noi avem în momentul de față o Biserică catolică românească, Biserica unită. Dogmele sânt aceleași. Cuminții oameni cari au iscălit cele patru puncte în Ardeal, mai ales Teofil – în ce privește pe urmașul lui, Atanasie, era un tânăr care nu avea deplina conștiință a ceea ce făcea, dar cuminiții oameni, Teofil și protopopii cari au iscălit cele patru puncte, au cerut întâi să se păstreze legea românească după originile ei, în dezvoltarea ei, în dreptul ce-l are. *Pentru că ortodoxia trebuie să fie lege românească tradițională (aplauze puternice), la care se poate să se adaoage ceva, dar să nu se adaoage prea mult. Să nu ne ducă la un internaționalism ortodox de care avem tot așa de puțină nevoie, cum avem nevoie de orice internaționalism, care nu se potrivește nici cu firea, nici cu scopurile noastre, și care ni atinge o independență în domeniul spiritual.*

S'a păstrat aproape tot în Biserica Unită, afară de legătura cu Papa, care este foarte profitabilă poporului românesc, căci, dacă avem legături cu încă o mare autoritate mondială, la dânsa putem avea recurs

în anumite împrejurări, și chiar astăzi este foarte folositor să fie o legătură între Scaunul roman și drepturile atacate cu obrăznicie ale neamului românesc. Legătura cu Papa este foarte folositoare, și e mai simpatică decât legătura cu Patriarhul din Constantinopol, care este un șef național, cu toate eforturile, nu se poate desface din legăturile cu poporul său. Papa din Roma se poate desface de poporul italian, Patriarhul din Constantinopol nu se poate desface din legătura națională cu poporul grecesc. Legătura cu Papa, iar, încolo, formele Bisericii noastre, fără a părăsi nimic dintr'nsa. Aceiași limbă, aceleași icoane, aceleași fel al slujbei. Dacă, mai mult decât atât, am recunoscut în alte trei puncte de deosebire, punctele catolice, nu prea vorbim de dânsule.

În ce privește formele cuminecării, acolo este o veche discuție de teologi, între Răsărit și Apus. Atitudinea sufletească pe care o are ceva când vine la împărtășanie și atitudinea pe care o are când pleacă, acesta este lucrul de căpetenie, iar, în ce privește *fili-oque* – „și din Fiul” –, eu am auzit în biserici unite crezul nostru cel vechiu, fără deosebire, așa încât Fiul este subînțeles, dar se vorbește numai de prucederea din Tatăl. Iar oameni însetați de Purgatoriu n'am găsit la Uniți.

Prin urmare, cum vedeți, dacă este vorba de o propagandă catolică, îngăduită în ea însăși, ca oricare alta, nu este nevoie să căutăm aiurea, nici chiar în Franța, o altă legătură cu Biserica Romană, decât cea pe care o dă Biserica Unită, așa de respectuoasă față de întreaga noastră tradiție religioasă și care, pe lângă aceasta, s'a despărțit așa de puțin de ideia națională, încât a adus servicii esențiale acestei idei naționale. Și, dacă ortodoxia n'o recunoaște, face o foarte mare greșeală și împiedecă încercările pe care trebuie să le facă toți pentru a ne înfățișa ca o singură națiune. Pentru, că, și cu voia lui Dumnezeu, acesta este lucrul esențial. Națiunea există, și, dacă există, trebuie menținută și apărată.

Atunci se făceau călugăriri ale sufletelor simțitoare. Se călugăreau fete sensibile și romantice, dar se călugăreau mai ales averi. Multe nume de familie au dispărut, pentru ca să fie înlocuite cu simbolice nume, de care această Biserică Catolică are destule. *În învățământul acesta, se dădea o bună educație mecanică, deprinzând cum să se ție lingurița și furculița și cum să se prezinte cineva bine într'un salon, dar pe lângă aceasta și pe lângă unele lucruri învățate pe de rost, precum și obișnuința de a întrebuița câteva sute de cuvinte în limba francesă sau germană, nu era nimic. Conștiința țării, a pământului ei, a trecutului ei, a sensului pe care-l are poporul acesta și care îl îndrituiește să trăiască, pentru*

că, dacă n'ar avea acest sens, de ce să mai încurce lumea, acestea lipseau cu desăvârșire. Am scris și eu împotriva acestor școli de odinioară, și acum, dacă ar fi același lucru, dacă ar represintă aceiași primejdie, aș face același lucru.

Și, atunci, cum s'a produs o reacțiune în societatea românească și s'a creat o societate, ale cărei întemeietoare în mare parte nu mai sânt în viață acum, s'a hotărât să se înființeze o școală care să stea în fața acelei școli, care, cu toate calitățile ei, era o școală de înstrăinare. A făcut foarte bine cât a introdus și noțiunea națională, dela început. Așa încât ceia ce spun eu în această seară se cuprinde până și în titlul societății.

Dar vreau să mai observ încă un lucru. Școlile Statului, școli pe care Statul le-a sămănat cu o largă dărnicie în toate părțile, au și unele calități, dar și foarte mari defecte. Unul din aceste defecte, și este un defect foarte grav pe care-l voi spune de la început, este că învață forme, dar realitatea însăși nu este. Formele se uită repede și rămâne cineva la sfârșit tot asta de golaș, cum era în momentul când a intrat în școală. Eu am vrut să schimb școala aceasta, dar am întâlnit o dușmănie total neinteligentă și față de intențiile și față de propunerile mele. Era o școală de forme, pe când rostul școlii este să desvolte puterile cu care vine elevul, în loc de a încerca să pună în loc ceia ce se găsește în capul de treizeci, patruzeci sau cincizeci de ani ai profesorului. Școala înțeleasă în felul acesta caută să facă din copilul de zece, unsprezece ani, un fel de moșneag practic, așa cum e acela care se găsește pe catedră, ceia ce este o foarte mare greșeală. Și, al doilea, școala aceasta învață multe meșteșuguri, pentru a evita învățătura, meșteșuguri pe care le-am practicat cu toții, și mi se pare că pe vremea mea se făcea cu mai mult respect și mai mult curaj decât acum, dar, în ce privește ținuta în viața, nu dădea nimic. Și sânt oameni foarte învățați, cari au ieșit din Universitate, ba chiar profesori de Universitate, cari sânt de o asprime de spirit, ca să nu zic: de o mojicie, fără păreche, ceia ce înseamnă că n'au terminat clasa întâiu primară, pentru că și de acolo trebuie să iasă cineva cu o anumită înfățișare. Ori toate rosturile, dacă este și partea lăuntrică, e cu atât mai bine, dar cel puțin să fie înfățișarea. Dar acestea sunt școli masculine și pentru fete: tot învățământul este pentru bieți, nimic pentru fete. Dar fetele, mai ales la o anumită vârstă, cer înțelegere, iubire, prietenie, o atmosferă pe care n'o dă școala unde profesoara nu este mamă, nu este sora mai mare pentru eleve. Mi se pare chiar, din experiența mea de trecător ministru, că profesorii masculini sânt, în afară de anumite lucruri care nu trebuie să fie, mai aplecați cu inima către eleve, decât profesorii

feminini. Nici într'un caz nu merg profesorii masculini până la gradul de cruzime al unora dintre femeii.

O școală se cere întemeiată și pe o bază religioasă, iar religia este, înainte de toate, lucru al inimii, și, dacă mi-ar prezintă cineva cea mai simplă religie a inimii și cea mai înaltă teologie fără nimic din simțirea omenească, eu aleg cea simplă a inimii. Mântuitorul n'a venit pe pământ ca să întemeieze o Facultate de teologie, ci a venit ca să schimbe sufletul omenesc cum era în momentul când a apărut.

Și școala ortodoxă nu știu întru cât realizează dorința aceasta de a crea ființe într'adevăr omenești și care să se știe purta și în familie și în lume, dar, dacă realizează acest lucru, este foarte bine, iar, dacă nu-l realizează, trebuie adusă acolo încât să îndeplinească această misiune, care singură îndreptățește existența acestor școli, care nu sunt școli de modă, față de așezămintele pe care le are Statul și care, în ce privește Corpul Didactic, stau la aceiași înălțime, pe lângă că se bucură de un sprijin nemărginit, pe când societatea aceasta nu dispune, și nu trebuie să dispună, ca orice este creație particulară, decât de propriile ei mijloace.

Altfel nici n'aș fi venit în această seară, căci sunt un om care știu să dau, dar știu să zic nu, și, dacă nu-mi convine o societate, atunci, într'o formă politicoasă, deși n'am învățat la călugărițe, știu să refuz, cu toată hotărârea, un serviciu pe care nu-mi îngăduie conștiința să-l dau.

Acum vin la ceia ce formează însuși rostul acestei conferințe. *Ce înseamnă legea românească, aceia la care țin cu toată convingerea spiritului meu, cu toată căldura inimii mele și cu toată iubirea pe care o am pentru națiunea mea, pe care o pun mai presus de orice. Aceasta este națiunea mea, și eu trebuie să fiu legat de dânsa în afară de orice considerații, care pot fi foarte bune unde sunt, dar n'au valoare pentru mine (aplauze puternice). Legea românească nu s'a învățat la nicio școală și n'ar putea să înfățișeze nici un complex de dogme. Este un lucru complex și misterios, care s'a format pe încetul, luând ceva dela toate elementele din care s'a alcătuit poporul românesc. Legea aceasta a trăit cel puțin din secolul al IV-lea până în al XIV-lea, adică o mie de ani, fără nicio școală, fără nici o disciplină, fără nicio ierarhie, fără nicio legătură cu lumea ortodoxă, deși, în ce privește credințele ei, de vreme ce suntem în Răsărit – și fiindcă influența răsăriteană venea la noi, fiind noi teoretic o parte din Imperiul Roman de Răsărit, devenit Imperiul Bizantin –, fără îndoială că legea românească este o lege răsăriteană. Dar lege răsăriteană fără dușmănie dogmatică față de legea apuseană, în care nu intram, pentru că legea apuseană n'am făcut-o noi, pe când legea răsăriteană, așa, cum este la noi, noi am*

făcut-o în cei o mie de ani. Avem o moștenire tracă, și traci au lăsat ceva în sufletul nostru. Este de la ei o energie nestăvilită, o credință entuziastă în dănuirea vieții dincolo de hotarele aceleia pe care o trăim, o sete de nemurire, care făcea bucuria acelor pe cari războinicii îi aruncau către zei pentru a cădea în vârful suliiților și cari mureau cu zâmbetul pe buze, în credința că, și dacă nu ajung la divinitate, mor în drumul către ea.

Acest lucru nu-l au nici apusenii, dar nu-l au nici grecii, cari au fost și sunt raționaliști. Noi nu suntem raționaliști, și de aceia eu admir tot tineretul acesta care se încântă de o anumită filosofie de vorbe, când se grămădește la cursurile de filosofie. În Apus sunt raționaliști; ei au avut pe Descartes, ei au ascultat timp de două secole și jumătate predica raționalismului, care, din punct de vedere al cugetării, este un lucru foarte înalt și poate avea o influență asupra spiritului uman, dar este înlocuirea întregului suflet omenesc prin numai o parte, iar reducerea restului la aceia ce este rațiune poate lumina foarte strălucitor, dar lumina aceasta o bate vântul instinctelor și al pasiunilor și într-o parte și în altă parte. Lumea nu se conduce după rațiune, nici în cele bune, că nu mai vorbim de cele rele în care rațiunea nu intră cu nimic.

Avem deci o moștenire tracă a noastră, pe care n-o au grecii raționaliști, dar n-o au nici slavii, întru cât ei înșiși nu sunt traci desnaționalizați, ceia ce este cazul pentru cei mai mulți bulgari și pentru foarte mulți dintre sârbi, ca să nu mai vorbim de muntenegrenii iliri, cari reprezintă prin anumite calități și defecte ale de o însemnată înrudire cu noi.

Dar, pe lângă aceasta, noi am intrat pe de-antregul în disciplina romana. Legile Romei nu le-am păstrat pe de-ântregul în disciplina romană, s'păstrăm, dar n'am putut: prea puțină vreme s'a exercitat ea asupra masselor adânci ale unui popor care nu era compus numai din coloni romani. Nouă ni-a rămas însă măcar „sfânta dreptate”, care, unul din conceptele fundamentale ale Romei, se găsește și în sufletul Poporului nostru care suferă orice pentru „sfânta dreptate” și apucă întâia armă ce găsește la îndemână, atunci când este vorba să lovească în profana nedreptate. Acesta este un element fundamental al sufletului nostru. Lege de mister, lege de entuziasm, lege de jertfă și, în același timp, lege de mare conștiință, sinteza românească este făcută din acestea. Și, când astăzi oameni de vârsta mea se ridică împotriva unui misticism care încearcă a se introduce în sufletul nostru, ori dacă vrem, ori dacă nu, este nu numai convingerea și nu numai grija Statului român și grija sănătății acestui popor, ci este acest vechi instinct roman care

Conferințele d-lui profesor N. Iorga

LA LIGA CULTURALA

Astăzi după amiază, la orele 6.30, d. profesor **Nicolae Iorga**, va conferența, în sala Teatrului Ligii Culturale, despre: „**Marele război în lumina unui sfert de veac**”. Intrarea liberă.

LA RADIO

Astăzi seară, la ora 20, d. prof. **N. Iorga** va vorbi la Radio despre „**Ce este independența**”.

LA FUNDATIA CAROL I

După cum am anunțat anterior, „Societatea Ortodoxă Națională a Femeilor Române” organizează un ciclu de conferințe despre viața spirituală și religioasă.

D. Consilier Regal profesor **N. Iorga** va inaugura acest ciclu Sâmbătă, 13 Ianuarie, ora 6 după amiază, vorbind în aula Fundației Carol I despre „**Conceptia românească a ortodoxiei**”.

vorbește în noi, instinctul acesta rectiliniu de care fiind conduși, aceasta ne-a făcut să trecem prin toate dificultățile de odinioară.

Spirit concret, real, practic, care recurge la entuziasmul tragic și aleargă la mister numai în momentele cele mari, în loc să trăiască în mister și să nu găsească niciodată în viața obișnuită linia dreaptă a cugetării romane, care nu este cugetare greacă. Cugetarea greacă se joacă elegant cu ea însăși, pe când cugetarea romană ia din orice element al cugetării ceia ce trebuie pentru a fi o bază și un drum. Aceasta este deosebirea cea mare.

Dacă noi am fost creștini în această mie de ani, păgânismul a rămas cu anumite superstiții teoretice, împotriva cărora Biserica ar trebui să ia o atitudine îndoită. Pe de o parte, îngăduitoare pentru unele, neîngăduitoare însă în ce privește încurajarea lenei prin tot felul de sărbători populare care se adaogă la ale Bisericii și la „punțile” Statului. Ajung zilele în care nu lucrăm pentru că așa poruncește Biserica, o Biserică sprijinită pe muncă și jertfă. *În ce privește Facerea Lumii, este o zi de odihnă, dar Mântuitorul n'a cerut niciodată odihnă. Și, pe lângă aceasta, este și Statul român care binevoiește să adauge sărbătorile sale mai mult sau mai puțin naționale și pe alături și „punțile” pentru plăcerea unor funcționari, cari se obosesc mai mult când nu lucrează, decât atunci când lucrează onest.*

În acel mileniu, care a fost caracterul acestui creștinism? Ca să-l înțelegem trebuie să ne gândim la originea lui. Au fost provincii ale creștinismului cucerite prin voință și cucerite prin ierarhia stabilită, dar noi nu facem parte dintre dânsule. Nu Statul român ne-a făcut creștini, ci oamenii cari credeau, lucrau, erau gata să se jertfească și în fiecare clipă gata să predice mai departe: misionarii. Noi avem creștinismul Sfântului Nichita și al atâtor cari porneau în lumea întreagă, răspândind o

credință legată de foarte puțină teologie, pentru că nu știu dacă Sfântul Nichita ar fi putut să treacă un examen de teologie de anul I. De altfel nu-l putea trece nici Tertulian, iar, în ce privește Sfântul sau, la noi, Fericitul Augustin, i-a rămas totdeauna ceva din manicheismul anilor dintâiu. Nu-și închipuie cineva, afară de lecțiile de la Facultatea de teologie, cât s'a clătinat creștinismul pentru a ajunge să se stabilizeze, părăsind adesea tocmai elementele cele mai nobile de libertate ale gândirii, care la început se întâlnesc în multe erezii, și pe care Biserica oficială le-a înlăturat, pentru a intra într'o ordine care, în Răsărit, este a magilor orientali, iar în Apus a legionarilor romani. Dar vechile credințe ale Orientului au pus stăpânire despotică pe creștinism în părțile răsăritene, și vechea disciplină romană neiertătoare pe celălalt creștinism în părțile apusene. Acesta este adevărul.

Evident sunt lucruri care nu se pot schimba. Este autoritatea atâtor secole și prin urmare cea ce putem face este să ne ținem în această formă, căutând însă a învia cât se poate mai mult din spiritul divinului întemeietor al creștinismului. De câte ori este vorba de spiritul lui și de spiritul tuturor sinoadelor ecumenice și neecumenice împreună, se pot lăsa hotărârile tuturor sinoadelor, pe care le știu foarte puțini și să ne întoarcem la cea ce nu se capătă prin nici

un fel de examen și care este înfăptuirea primară a creștinismului.

Prin urmare, creștinism misionar. Noi nu am avut episcopi la început; am avut cel mult chor-episcopi, cea ce înseamnă episcopi țărani, episcopi „sătești”, cari nu erau decât stareți de biete schituri de lemn. Aceștia puteau să nu aibă nicio legătură între dânșii, pentru că nu exista Statul iar, când a fost Statul, au fost trei forme românești: forma munteană, forma moldovenească și forma părții din românism care nu se găsea sub stăpânirea Domnilor noștri. Chiar numele de episcop noi nu l-am păstrat, ci avem numai, într'un fel de prefacere, *piscop*, pentru episcopii catolici. „Vlădica” înseamnă „stăpânitor” și, fiindcă am rostit cuvântul acesta de „vlădică”, este ceva de comparat între starea noastră de odinioară și între un anume fenomen balcanic, foarte interesant. Noi aveam juzii, de unde vine județul nostru, care păstrează în Muntenia chiar hotarele vechilor stăpâniri ale juzilor și de aceia variază dela un județ la altul, dar în Moldova nu sunt județe, ci ținuturi, adică pătratele în jurul unei cetăți, ceiace înseamnă cercul de influență și judecată al pârălăbului care stă în cetate.

Dar noi nu am avut Domni dela început, deși Ioan Bogdan admitea că am păstrat cândva cuvântul de *duce*, pe care l-am înlocuit cu *voevod*, dar aceștia apăreau numai când era vorba de apărarea mai multor județe și nu erau o formă statornică. Să ne gândim însă ce a fost Cernagora, Muntenegru. Acolo era o mănăstire cu un stareț-vlădică și el era, în același timp, și Domnul țării. Mi se pare foarte sigur că vechii noștri stareți de schit aveau și o autoritate în ordinea administrativă și politică, fiind astfel vlădici stăpânitori. Mergea cineva la vlădică, fiindcă el era singura autoritate ce se putea găsi acolo. Juzii își îndeplineau rostul de judecată, voevodul rostul de oaste – și ce interesant este cuvântul de „oaste”, care vine la noi, ca și la francezi, de la *hostis*, iar *hostis* înseamnă „dușman”; noi neavând o armată, armata însemna dușmanul sub arme. Nimic nu este mai luminos pentru pacifismul nostru creștin, înrădăcinat în inima noastră decât istoria acestui cuvânt.

Vlădica din Muntenegru, până la poetul Petrovici Niegoș, a avut și caracter bisericesc și caracter laic, deși la urmă se dusesse partea religioasă, dar partea de poezie legată de religie rămăsese. La noi nu erau decât popi și popii aceștia se întâlnesc și la slavi. S'a încercat legătura cu popa din vocabularul latin, dar „popa” pentru noi era starețul de mănăstire, astfel, ca în secolul al XIV-lea, „popa Nicodim”. Și, când, în Moldova lui Alexandru cel Bun și a urmașului lui găsim pe protopopul Constantin, care a jucat un rol pe lângă

episcopi, aceasta însemna continuarea vechii ordine de lucruri, și cu adaosul grecesc din „protos”, deci cel dintâi dintre popii, dintre vlădicii aceștia de schit.

Dar veți zice: legătura noastră cu celelalte Biserici? Legătura aceasta nu putea să existe. Dincolo de Dunăre a dăinuit continuu o ordine episcopală, pe care o întâlnește cineva în toate orașele odinioară greco-romane, mai târziu slavizate, de pe malul drept al Dunării. *Era liber cineva să se hirotonisească în vechea formă tradițională, învățând câteva rugăciuni. „Tatăl Nostru” și „Crezul” păstrează încă elemente ale unei limbi foarte vechi și, când se spune „Atotțiitorul” „țiitorul” acesta, care nu se întâlnește apoi în limbă cu acest sens, vine din vocabularul arhaic al limbii voastre. Se ducea deci cineva la vlădica de schit, unde se hirotonisia, învăța câteva rugăciuni, câteva molifte, slujba foarte complicată din timpurile noastre nu exista. Solemnitatea grecească, rusească, este cu totul altceva. Cea rusească, pe care am putut-o aprecia atunci când eram cu rușii la Iași în refugiu, are cu totul alt spirit, o maiestate imperială, cea grecească, pe care am putut-o vedea la Atena, cu ocazia Congresului de studii bizantine, este foarte frumoasă, dar reprezintă altceva. Și să mă ierte oricine, dar slujba dela înmormântare, cu chinul la care sunt supuși cei care se despart de a lor, este contra sentimentelor celor mai firești ale acelora cari plâng, iar, în ce privește pe cei cari vin numai pentru distracție, e încă un element de distracție.*

O religie foarte simplă, care a intrat apoi în toate formele grecești și slave. Dar acestea la început nu existau de loc. „Popa”, acesta era marele mângâietor la care se ducea cineva, la „popa” din mănăstire ca la un medic, ca la un lecuitor, la dânsul sfaturile în ordinea materială, la dânsul era și puținul bun care se putea întâlni pe vremea aceea, fiindcă era un timp de schimb în natură, împrejurări foarte simple, foarte sărace și, dacă vreți, foarte barbare. Dar s’a spus de atâtea ori că viața claselor populare reprezintă pretutindeni o foarte veche cultură, care nu se învață din carte, și care s’a coborât până în adâncul mulțimilor, pentru ca în această mulțime să ajungă și până în adâncul sufletului și al inimii. Puneți și pe cei pe cari îi numim: de jos în asemenea împrejurări cu împrejurările în care ne putem găsi noi și așteptați; cel puțin în nouăzeci de casuri la sută, ei vor fi superiori noștri; în privința aceasta nu e nicio îndoială. Iar cultura este aceasta. Că nu știe cineva istorie bisericească ori n’a învățat nu știu

câte rugăciuni pe de rost, al căror sens nu-l înțelege, acestea sunt lucruri secundare.

Aceasta este legea românească dela început, pe care poporul și-a cerut-o totdeauna. *Când a fost Unirea din Ardeal, ce a întrebat el?— Dar legea noastră rămâne? Li se spunea că este undeva Papa, stăpânitor peste atâtea țări și hotare. — Foarte bine, dar legea noastră rămâne? Facem crucea tot așa? Sfinții noștri stau la locul lor? Li s’a răspuns: da. — Atunci ne putem înțelege. Nu s’au putut înțelege însă niciodată, pentru a lua ființă, ființă statornică, nicio Biserică românească luterană sau calvină, pentru ce? Pentru că noii convertitori au rupt partea aceasta concretă, care este de temei, și partea aceasta sentimentală, care este așa de strâns legată de ființa noastră. Au luat, pe la 1560, câte un Gheorghe de Sângiorz, i-au impus să țină adunări populare – singurul lucru primit de la calvini au fost aceste adunări populare –, i-au pus în mână cartea românească în locul celei slavone, dar, în afară de aceasta, nimic. Și, dacă în biserica lui Gheorghe de Sângiorz sau a altui urmaș calvin al lui, nu se găseau icoane, ai noștri făceau același lucru pe care-l făceau atâția creștini din Balcani trecuți la Islam, atâția albanezi musulmani, cari-și aveau icoanele acasă; tot așa dacă în legea cea nouă nu-și găsea omul icoanele, le păstra acasă la dânsul. Vedeți cât de mult răspingem noi tot ce este în afară de noi și care nu ni poate face niciun bine, pentru că niciodată nu se va înrădăcina în noi. De-odată s’a petrecut un lucru mare: s’a întemeiat Statul. Când s’a întemeiat Statul, întâi cel muntean, care a hotărât, chestiunea bisericească mai răpede, pe la jumătatea secolului XIV-lea, pe la 1350, când Biserica munteană avea acum forma, ierarhică – iar cu Moldova a fost mai greu, căci ea a resistat mult, mai mult pe baza tradiției față de încercarea Bisericii constantinopolitane de a pune mâna pe creștinismul moldovenesc din Statul românesc mai nou –, a adus dela gurile Dunării, dela Vicina, care nu are a face cu Măcin, care se pronunță Mècin, de acolo unde fără îndoială Domnul muntean era stăpân, căci, îndată ce avea cineva cetatea, avea și regiunea, un episcop, un grec lachint. L-au așezat la Argeș, unde s’a făcut biserica aceasta mare, frumoasă, începută de mai multă vreme și care s’a terminat mai târziu, după venirea acestui episcop canonic. Și în felul acesta noi am intrat în rândul Statelor cu Biserică organizată.*

De ce s’a făcut această canonizare a Bisericii până

CONCEPȚIA ROMÂNEASCĂ A ORTODOXIEI

Conferința ținută de d. consilier regal prof. N. Iorga la „Soc. femeilor ortodoxe”

atunci populară și patriarhală, sătească, fără nicio legătură cu un oraș, cu o capitală, care nu exista încă? Fiindcă pentru a fi recunoscut ca Stat, trebuia, să fie în Biserică o formă corespunzătoare Statului. Până nu era Mitropolie, nu se recunoștea independența. Era un act politic, și era așa de mult un act politic, încât, după câțeva vreme, cum dincolo de Olt era pe vremea aceia altă lume – eu nu discut schimbările introduse în Biserică în ultimul timp, dar eu știu ce a fost –, s'a dat altă formă, și, dacă a fost Mitropolit „al celeilalte părți” de supt autoritatea Domnului muntean, aceasta înseamnă că acolo a fost acealaltă lume politică. Ea era într'o legătură strânsă cu Ungaria. Regele Sigismund al Ungariei și Ion Hunyadi au dat diplome slavone pentru mănăstirea Tismana. Lumea Severinului și a Noului Severin, Râmnicul, nou, pentru că noi nu mai eram în Severinul vechi, lumea aceasta, fiind deosebită, și-a cerut numaidecât să-și aibă Mitropolia ei. Așa s'a întâmplat și în Moldova, fiindcă episcopul din Roman nu era atunci numai episcop, ci Mitropolitul Țării de Jos, Romanul fiind capitala părții sudice din Moldova, deprinsă a trăi altfel, și era deci natural să aibă o Mitropolie.

Pe vremea aceia însă, noi ne-am găsit înaintea unei duble ofensive străine, dintre care una a fost ierarhică, cealaltă contra ierarhiei, și ea a dus, multă vreme, lupta împotriva influenței ierarhice, care era grecească. Cealaltă e sârbească și atonică, dela Muntele Athos. Viața ortodoxiei era mai mult la Muntele Athos, unde au fost și discuțiile cu Grigore Palamă. La Constantinopol era ambiția: acolo Biserica înlocuia, ca prestigiu extern, pe împărat: împăratul era un vasal al turcilor, și deci tot bizantinismul vechiu se retrăsese dela împărat și la Patriarhie. Niciodată n'a fost mai viu Patriarhul din Constantinopol decât în timpul când nu mai era viu împăratul. Ecumenicitatea imperială devenise o ecumenicitate patriarhală, și, cu foarte mare grijă de a se păstra trecutul, de a nu da națiunilor noi drepturi noi, s'a creat o formă modestă a Mitropoliei pentru Ungro-Vlahia, termen străin, căci grecii aveau Vlahia lor în Tesalia, și a noastră era deci o Vlahie de al doilea ordin, pe care o amestecau în titlu cu suzeranitatea ungurească, pentru a nu supăra pe regele Ungariei.

Iată în ce formă a venit și în numele Bisericii o influență ungurească scăzătoare și umilitoare pentru noi. Și era în afară de titlul acesta al Ungro-Vlahiei mențiunea: exarh „pentru plaiuri”. Deci în partea aceasta nu era Mitropolit, ci exarh. Un lucru provizoriu, cum, în Maramurăș, la Peri, s'a creat iarăși o situație desfăcută din rosturile oricărei biserici din Ungaria și în atârănare prin stavropighie de Patriarh: când Patriarhul își înfigea crucea, aceasta însemna că se lega Răsăritul

N. Iorga rostind o cuvântare (iunie 1931, în prezența Patriarhului Miron Cristea)

Maramurășului, cu părțile vecine, de Constantinopolul patriarhal. Pentru Domn era o nevoie politică, dar aceasta nu însemna o sinteză greco-română, sau româno-greacă, ci o *cucerire*. Pe de altă parte era Muntele Athos, ori grec, ori slavon, ceiace înseamnă sârbesc, și Nicodim, oricare ar fi fost originea lui, a venit dintr'o lume total străină de noi. El nu s'a alipit întâiu de noi românii, deși noi l-am făcut sfânt, și s'a scris viața Sfântului Nicodim, ci s'a dus la Vodița, unde era stăpânirea regelui Ungariei. Și *aceasta* însemna un fel de „Ungro-Vlahie”. De acolo l-au adus la noi. Noi l-am adoptat pe Nicodim, care s'a strecurat, apoi, el și mucenicii lui, în Ardeal, la Prislop, încercând să facă și acolo o biserică a lui, în legătură cu Muntele Athos. Și s'au strecurat ai lui în Moldova, unde au întemeiat Mănăstirea Neamțului, adică Mănăstirea Neamțului s'a așezat pe basa unui schit. Peste, creația noastră veche s'a așezat acest centru de misionarism, de limbă și orientare slavonă. Și a fost în Moldova o luptă cu Patriarhul, care numia pe toți episcopii aceștia, ai mănăstirii nicodimiene: episcopi sârbești, cu însuși Iosif cel mutat dela Cetatea-Albă, unde era o veche episcopie, tot așa de străină, cum fusese Vicina pentru Țara Românească. Deci același sistem de delegație din partea Patriarhului. Acesta a dus lupta cu episcopii sârbești din Moldova, iar rezultatul a fost, amestecându-se și „protopopii” noștri, cari continuă vechea tradiție, o Biserică moldovenească mult mai independentă, dela început, decât Biserica munteană – aceasta din cauza așezării geografice.

În felul acesta s'a ajuns la jumătatea secolului al XV-lea. Fusese un timp, când noi avuserăm în fața noastră, nu pe sârb în rivalitate cu grecul, ci numai pe acesta, după ce Hariton, care era grec și sta în fruntea Bisericii autohtone, nu rezida de obicei la noi. Atâta este de străină această Biserică a lui Iachint și a urmașilor lui. Dar, deoarece puterea activă, ofensivă, a sârbismului a dispărut și a rămas numai formula slavonă, Biserica aceasta grecească s'a simțit

în stare să stăpânească mai puternic locurile noastre. Deoarece însă limba grecească n'a intrat niciodată în Biserica noastră, ci limba slavonă, o limbă de spirit și de tendință, străine, a rămas, formele în care au trăit, timp de două secole, *Bisericile noastre, și din Muntenia și din Moldova, au fost străine, de caracterul acesta slavon. Dar vechiul spirit al legii românești, cu Vlădica șef de națiune, acesta a rămas și el. Cine a făcut Domn al Moldovei, după ce tot el legitimase închinarea de Petru Aron a Moldovei către Sultanul ocrotitor Mohamed al II-lea? Teoctist. Acesta nu este numai Mitropolit, în sensul obișnuit al cuvântului. Actele de Stat trebuie să poarte în rândul întâiu semnătura lui. Legenda cu Ștefan cel Mare așteptând în marginea Sucevii pentru ca Teoctist să-l facă el Domn, e semnificativă. Peste infiltrația grecească, peste formele de limbă slavonă, ceia ce este în adâncul poporului nostru iese la iveală.*

În Muntenia lucrurile nu se prezintau așa. Era un Stat șubred, des atacat de turci când nu era stăpânit de influența hotărâtoare a Moldovei. La moldoveni, în secolul al XVI-lea avem, pe de-o parte, cărturarii de limba slavonă, aceia cari scriu manuscripte, cari fac cronici, Macarie, Eftimie, Isaia de Slatina, căroră li suntem recunoscători pentru ce au făcut, însă și aceștia, ca și călugării lui Ștefan cel Mare și ai lui Alexandru cel Bun, dela Bistrița, dela Putna, cari au lăsat vechile anale, n'au nimic în scrisul lor din sufletul nostru. Nu vedem în ceia ce scriu viața poporului nostru, câtuși de puțin. Oameni uscați, de carte slavonă, foarte mândri să aibă un stil frumos, dar incapabili de stilul personal ei iau o carte anterioară și înlocuiesc numai numele precum s'a întâmplat în Apus când a fost să se scrie viața lui Carol cel Mare și Eginhard a copiat viața lui August de Suetoniu și unde era August a pus Carol. Isaia a avut un succesor, pe Teofan, care și-a găsit sfârșitul la Muntele Athos. Acolo era vatra, într'acolo mergea inima acestor oameni de cultură străină, supt cari trăiau bieții noștri popi, cari știau rugăciunile lor în românește, încă de la cel dintâiu monumente de limbă românească. Alături de Biserica oficială mergeau dedesupt aceștia, cu traducerea Apostolului, Psaltirii, Evangheliei, a Vieților de sfinți. Noi am avut două Biserici: una deasupra: solemnă, slavonă, și alta, dedesupt, simplă, românească, și ea nu s'a dat biruită niciodată. Lupta aceasta a continuat în secolul al XVII-lea muntean, până foarte târziu, până ce s'a adus cel dintâiu Mitropolit popular, Teodosie din Veștem, țaran ardelean din părțile Sibiiului și el a venit la noi cu întreg sufletul lui țărănesc pe lângă Vodă Brâncoveanu, care este tot așa de tradițional ca Domn, cât este de tradițional ca Vlădică Teodosie.

Dar în Moldova se petrec lucruri foarte interesante.

Care este marele Mitropolit al Moldovei în vremea lui Vasile Lupu? Este Varlaam. Dar ce e Varlaam? Un fiu de răzeș din părțile Putnei. *Când se va face bilanțul volumelor pe care religia ortodoxă le-a produs la noi, „Cartea de învățătură” a lui Varlaam va atârna în cumpănă mai greu decât toate lecțiile Facultăților de Teologie, câteși trei, care se găsesc astăzi, fiindcă națiunea nu înțelege nimic nici din foarte frumoasa cronică dela Biserica ortodoxă și din revista studenților teologi despre toate Bisericile ortodoxe, întrebând pe un credincios, pe un bun și simplu și adânc credincios, ce știe din toate acestea? Nimic. Dar însuși preotul savant care se duce într'un sat devine pe urmă popă ca în secolul al XIV-lea, și, dacă nu devine popă ca în secolul al XIV-lea, ajunge ca preoții din Bucovina de odinioară, preoți foarte cărturari, formați la școlile împărătești, dar cari nu aveau nici un fel de importanță în sat, pentru că erau „boieri”. Noi nu avem însă nevoie de popa-boier, ci de popa-țaran (aplauze vii), și avem nevoie și de o organizație bisericească superioară potrivită cu popa-țaran, pentru că casa națiunii, toată puterea ei, stă acolo.*

Nu e sat din Ardeal, unde să nu se fi cetit cândva predicile lui Varlaam. Mi s'a spus de atâtea ori: sânt o mulțime de predici noi, și ortodoxe, și unite, dar cartea cea veche cu slove mari, care, și când era ruptă, se cetia în partea care mai rămăsese și lumea se îndes-tula cu dânsa, aceia e cea adevărată, iar celelalte sânt un lucru străin, pe deasupra, neavând o influență asupra sufletelor. *Și, iarăși, mult mai greu decât multe opere științifice, trag volumele lui Dosoftei, oricare ar fi fost sângele amestecat al lui, căci el se coborâse adânc în ființa neamului nostru. În timpul Războiului, când se cereau cărți pe front, eu li-am trimis Psalmii lui Dosoftei într'o cărtică de purtat în sân:*

*La apa Vavilonului,
Jălind de țara Domnului,
Odată șezum și plînsem,
La voroavă că ne strânsem.
— De te-aș mai putea uita-te,
Ierusalime cetate...*

Multe lacrimi de soldați au căzut asupra acestei cărticele, pentru ce? Fiindcă „apa Vavilonului” era înroșită de sângele ostașilor noștri, iar Ierusalimul-cetate era aici pe la Bucureștii stăpâniți de cucerirea străină. Acesta este rostul Bisericii (aplauze puternice), iar nu să prefaci creștinismul viu în ceia ce erau faraonii după moartea lor, uscați și încunjurați de juvăriile cele mai scumpe, așezați într'o raclă de toată frumuseța, dar Faraonul tot mort era și nu simțea nici el nimic și nici ceilalți nu simțeau nimic din faptul că Faraonul se uscaseră acolo, în sepultura, așa de scumpă, cu toate miresmele Egiptului.

În secolul al XVIII-lea ni-a venit însă o ofensivă grecească fanariotă. Odată ce era Domnul Fanariot, s'a stabilit legătură mai strânsă cu Biserica din Constantinopol, care încercase și în secolul al XVII-lea să regenteze pe episcopii noștri. În luptele noastre dintre partide, recurgeam, cum am recurs de atâtea ori, la străinătate – ba cum recurg unii și acum, scriind și cărți de istorie pentru a-și face faimă bună aiurea. Întocmai ca în astfel de apeluri, în cumplitele lupte de partid din Muntenia – moldovenii n'o făceau –, s'a făcut, în lupta Cantacuzinilor și a adversarilor lor, de pe la 1670, apel la Patriarhul din Constantinopol. Și se mai adăugea un lucru: mândria de a aduna ortodocșii împrejurul Brâncoveanului care a cheltuit așa de mult pentru Bisericile grecești și, mai puțin, Nicolae Mavrocordat și alții. Sfântul Spiridon de lângă Senat, cu o inscripție în limba arabă, e în legătură cu Patriarhul Silvestru, de Antiohia, refugiat la noi. Foarte frumos rolul imperial jucat de Domnii noștri, dar vorba este ce profitam noi din toate acestea? Foarte puțin, Patriarhi, episcopi, Mitropoliți, mâncau la noi, ba întâmplător se și îngropau la noi, dar ce ni dădeau nouă? Un prestigiu Domnilor, și când Domnii aceștia au însemnat așa de puțin ca Domnii Fanarioți, n'au putut da nici atâta. Până ce dela o bucată de vreme, fanarioții erau așa de săraci, încât nu s'au mai înădit pe la noi.

Dar aceasta a adus și o influență cărturărească, și aici o să vedeți ce important este simțul poporului nostru. Au venit o mulțime de cărți grecești cum în Banatul catolic se văd o mulțime de cărți latine, din care dacă ar fi să alegi, nu ieși nici una, pentru că nu e niciun folos pentru realitățile vieții în această îngrămadire și de cărți teologice. Ce am ales noi? Când au venit grecii la noi, pe vremea lui Brâncoveanu, cu acel „supra-Mitropolit”, Dositei, Patriarhul Ierusalimului, care avea pretenția de a domina amândouă țările noastre și Ardealul, și de fapt Patriarhatul din Ierusalim se mutase la noi – în ce privește întreținerea la București și Iași, cu toate rosturile sale –, el a tipărit, cu un tipar admirabil, frumoase cărți de luptă împotriva Bisericii latine, vechi lucrări bizantine, care s'au cetit în Apus, ca să răspundă catolicilor, dar la noi erau lucruri cu totul străine. Pe de o parte deci Dosoftei cu Psalmii lui, pe de altă parte zădărnicia grecească cu alt Dosoftei, Patriarhul din Ierusalim. Dar, când au sosit cărțile grecești la noi prin mănăstiri, pe vremea, a lui Chesarie de Râmnic, noi am făcut cea mai potrivită alegere.

Se începuse încă pe vremea lui Brâncoveanu cu traducerea Sfântului Ioan Hrisostomul, traducere foarte frumoasă, care ar trebui retipărită și acum. În loc să tipărim atâtea chilograme cu privire la Biserica rusească și grecească, ar fi mai bine să începem o operă de retipărire a Vechilor traducerii, care arată că la noi existau adevărați eleniști. Avem o întreagă bibliotecă bisericească de teologie utilă și inteligibilă, dar am răspuns cu toată hotărârea tot ce a fost polemică străină de noi, tot ce a fost discuție tot așa de zadarnică precum sunt discuțiile rabinilor evrei cu privire la anumite puncte, care se pot discuta atâta vreme cât va dăinui lumea, fără să se ajungă la niciun rezultat, un simplu exercițiu al unor minți care nu se pot opri asupra realității.

Cum vedeți, Biserica noastră nu se lăsa cucerită. Un al doilea Dosoftei, un al doilea Hrisant, Notara, nepotul și urmașul acestuia, n'am avut. În loc să-i ținem stăpâni, i-am păstrat întreținuți; când veniau la noi, li dădeam tainul, îi puneam să slujească la zile mari, dar, tocmai când se îmbulzia Biserica grecească pentru a ne domina, supț Domnii Fanarioți, slujba întreagă s'a prefăcut în românește. Poate fi ceva mai frumos decât rezistența creatoare? Pentru că sunt două rezistențe: rezistența care neagă și nu creiază, și rezistența care, creând, are dreptul de a nega, pentru că pune ceva în loc.

Și, desvoltându-se neconținut sentimentul acesta, într'o țară cu predica în românește, cu slujba în românește, țară care se apăra împotriva episcopilor greci, până la un Nichifor de Iași, un Nectarie de Râmnic, deodată au răsărit două ființe bisericești care reprezintă triumful desăvârșit al vechii legi românești. Unul este, la

Iași, Veniamin Costachi. Fiu de boier, coborâtor de pe mamă din Cantacuzinii munteni, în împrejurări de a ne putea trăi în larg ca mirean și ca episcop, în legătură numai cu viața claselor de sus, el, pe timpul când se producea un nou atac străin față de noi, mai ales în Moldova, de acolo întinzându-se și în Muntenia, până la schiturile din județul Râmnicului Sărat, ca Paisie Veliciovski, venit din Ucraina, și Dimitrie de Rostov și atâția alții se traduceau în românește, cu tot misticismul acesta rusec, ce n'are nimic comun cu noi, cu spiritul nostru limpede, ce a făcut? S'a dus la vatra rusească dela Neamț și a ieșit de acolo tot așa de român, cum fusese când a intrat, rămânând în contact cu fiii poporului. De acolo, dela mănăstire, Veniamin, triumfător, s'a întors șef popular românesc, potrivit cu tradițiile Bisericii Moldovei, și, când a venit Statul român cu formele noi franțuzești, să-i pună ministru de Culte în coastă, a declarat că guvernează cine vrea, ca sclav, dar el se duce la Slatina, unde a trăit ca simplu călugăr, cu aceiași demnitate pe care o avusese Mitropolitul Iacov I-iu, care, când s'a impus să ridice blăstămul împotriva unei contribuții nepopulare, a luat cârja și a pus-o pe masă. Cu totul altceva să cauți cârja și cu totul altceva s'o pui pe masă!

Și, în Muntenia, la un moment de criză, unde s'a căutat Mitropolitul? La Căldărușani, Grigore Diaconul. Simplu diacon, în câteva zile a putut să treacă prin toate treptele și a ajuns Mitropolit. Nu este mănăstire românească unde să nu găsești chipul Mitropolitului Grigore, mort în Scaun, păstrând frumuseța deosebită pe care a avut-o în toată viața sa.

Și pe urmă? Aceasta este o parte tristă pe care o voi descrie scurt. Alături de Chesarie dela Buzău, Iosif Naniescu dela Iași, multă vreme stareț de mănăstire prin părțile Dâmboviței. Alături de aceștia a fost influența rusească, venită prin Scribani, cari au învățat la Chiev, prin Melchisedec, figură frumoasă, cu lucrări istorice care nu îndeplinesc toate cerințele filologice, dar sunt de mare folos, una din cele mai impunătoare figuri de șef bisericesc. Dar Melchisedec Ștefănescu, fiu de sat romașcan, a trecut prin filiera rusească. Era firească lupta cu Statul, care se amesteca unde nu i se cuvenea. Lupta trebuia să aibă alt caracter decât acel pe care o duc puterile laice, una împotriva celeilalte. Nu o luptă acră și rea, ci lupta creștinului care-și apără dreptatea. N'a ținut nici un discurs Mântuitorul pe cruce împotriva acelor care-l răstigniau. Ortodoxia muscălească, nepotrivită cu noi, s'a înlăturat, și orice încercări s'ar mai face, sânt condamnate dela început. Altă lume e acolo și noi nu avem nimic a face cu dânsa, cum nu avem a face cu nicio formă de manifestare a

rusismului: nu voim, și nu avem interes s'o facem. Nistrul încă nu e destul de adânc. (Aplauze puternice).

Dar în față s'a ridicat și influența apuseană. Am avut doi Mitropoliți oarecum francizați: primul rudă cu mine, ca Miclescu, pentru că și mama bunicului meu era o Miclească. După Sofronie, nepotul său, Calinic Miclescu, tânăr boier de cultură franceză, apoi Mitropolitul Iosif Gheorghian care călătoria prea des în Apus, făcea traduceri din franțuzește pentru lucrări care nu au a face cu traducerile din grecește pe vremea lui Chesarie și Filaret.

Și, pe urmă, bursele în străinătate, în Apus. Ca doctor de onoare al Facultății protestante din Paris, pe lângă diploma asemănătoare dela Cernăuți, am oarecare competență în lucrurile acestea, și am și oarecare drept de a le judeca. Am cunoscut tineri dela noi foarte buni, cari trebuiau să se ducă însă acolo pentru a lua altceva decât un spirit care nu este al nostru și nu se poate împlânta aici la noi, ori dacă este vorba de Franța, ori de Germania. Dacă e vorba de Germania, am mai avut atâta protestantism nemărturisit în Biserica noastră, precum s'a întâmplat și în Ardeal, unde Biserica ortodoxă a mers atâta vreme cu legea românească, luptând cu calvinismul, cedând Bisericii Catolice pe Uniți, dar de fapt și Inochentie Clain era tot un țaran și Petru Pavel Aron, un altul, dar cei cari au mers la Roma au adus foloase națiunii. Pe urmă s'a ajuns la un anume „canonicism” dela Blaj, de unde s'a putut desface, pentru a fi român deplin, numai inteligența și energia neuitatului Augustin Bunea care de aceia n'a ajuns niciodată episcop, desprețuind orice, când era vorba să îndeplinească funcțiunea sa de apărător al națiunii sale. La ortodocși, marele Șaguna și-a făcut ucenicia la sârbi, și este și un spirit protestant în alcătuirea unei Biserici naționale a lui, ca și o influență vieneză, așa că nu mai este legătura de odioasă. Pe urmă se poate ajunge în guvernamentalism la un Vasile Mangra.

Și eu încheiu cu un sfat față de tineri. Este relativ ușor să fii un spirit învățat, cu manifestatii teologice perfecte din punct de vedere științific, de care se arată capabilă Biserica noastră. Să admitem și să admirăm ceia ce se află în aceste compartimente. Dar nu este aceasta toată Biserica, și nu este acesta lucrul esențial în Biserică. Până ce nu se va ridica prin Biserică poporul de jos, până la ultimul om, la acea conștiință umană, creștină și națională, care ni trebuie prin Biserică în rândul întâiu, iar nu prin propagande școlare și culturale, ea nu-și va fi îndeplinit adevărata misiune.

Am avut curajul să v'o spun.

**NICOLAE IORGA – 155 YEARS SINCE HIS BIRTH.
CONFERENCE OF JANUARY 13, 1940 –
ABOUT THE “ROMANIAN CONCEPTION OF
ORTHODOXY”: “WHAT DOES ROMANIAN LAW
MEAN, THOSE TO WHOM I HOLD WITH ALL
THE CONVICTION OF MY SPIRIT, WITH ALL THE
WARMTH OF MY HEART AND WITH ALL THE
LOVE I HAVE FOR MY NATION”**

Abstract: On the 155th Anniversary of his birth, we pay homage to the “Force of Nature” and the “Apostle of the Romanian nation” by republishing a testament-conference, held on January 13, 1940 – the year of his assassination –, about the “Romanian conception of Orthodoxy”, a component part of Romanian civilization. In Iorga’s vision, the starting point is the unwavering slogan of the people

that Orthodoxy is the basic and traditional law of our nation (“Orthodoxy, therefore, formed the soul of our nation, and with all the insinuations that are brought to it, we say that it formed it quite well, the broadness of the Romanian soul, evident even in today’s turmoil, being in fact the fruit of its deeply Christian faith”); the preeminent role of country priests in the ethno-confessional configuration of the nation is shown, the positive role of high hierarchs in structuring the state, at its beginnings, and its institutions; is criticized, some contemporary religious states are brought forward, the positive contribution of Greek Catholics to the history of Romanians is revealed, the ties of Orthodoxy with the West, of Transylvanian Romanians with the Papacy (“the connection with the Pope is very profitable for the Romanian people”).

Key words: N. Iorga, Romanian Orthodoxy, Christianity, Priests, Greek Catholics, High Prelates of the Orthodox Church in the Middle Ages, Romanian National Identity.

[1] Prof. univ. dr. (pensionar), m.c. al Academiei Oamenilor de Știință din România.

[2] [N. Iorga], *Concepția românească a Ortodoxiei*. Conferința ținută de d. consilier regal prof. N. Iorga la „Soc. femeilor ortodoxe”, în „România”. Capitala, III, nr. 597, 28 ianuarie 1940, pp. 9, 10; în același an, ea a apărut și în broșură – N. Iorga, *Concepția românească a ortodoxiei*. Conferință ținută în ziua de 13 ianuarie 1940 la soc. „Femeilor ortodoxe”, Editura „România”, București, f.a. [1940] /32 pp./ Conferința fusese anunțată, mai multe zile la rând în ziare ale vremii („Neamul românesc”, „Universul”, „Curentul”, „Seara”, „Capitala”, „Tempo!”), dar este publicată doar de ziarul „România” – stufosul și generos stipendiatul „Organ al Frontului Renașterii Naționale” (director – Cezar Petrescu).

[3] A se vedea, cu prioritate – *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, Tipografia „Neamul Românesc”, Vălenii de Munte, Voi. I-II, 1908, 1909 /VII+431 pp. + 480 pp./ (ediția II-a – 1928); *Sate și preoți din Ardeal*. București. Tipografia „Carol Göbl”, București, 1902 /IV+350 pp./; *Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688* (Studii și documente cu privire la istoria românilor, vol. VII, CCXLIII), Tipografia „IV. Socecu”, București, 1904 /VIII + 244 pp./ (retipărită în 1925); *Sate și mănăstiri din România*, „Minerva”, București, 1905 /VIII + 370 pp./ (retipărit în 1916); *Inscripții din bisericile României, adunate, adnotate și publicate*. Fascicula I. N-rele 1-764, 1905 /VIII + 312 pp./ Fascicula II-a. N-rele 766-944, 1907 /pp. 317-374/. Vol. II („Studii și documente cu privire la istoria românilor”, vol. XV), 1908 /382 pp./; *Viața și faptele Mitropolitului Moldovei Veniamin Costachi (1768-1846)*, „Minerva” (Biblioteca populară „Minerva”, nr. 23), București, 1904 /80 pp./; *Turburările bisericești și politicianismul (190-11)*. O cuvîntare și articole, Tip. „Neamul Românesc”, Vălenii de Munte, 1911 /152 pp./; *Să părăsim ortodoxia? Conferință ținută la Teatrul Național din Iași în ziua de 15 april 1912 în folosul Societății naționale ortodoxe a Doamnelor române*, Tipografia „Neamul Românesc”, Vălenii de Munte, 1912 /34 pp./; *Ceva despre episcopul maramurășan Iosif Stoica. Cîteva fragmente de vechi cazanii românești*. Ședința dela 6 septembrie (Academia Română. Analele Academiei Române. Seria II. Tom. XXXVI. Memoriile secțiunii istorice, 6), Tipografia „Carol Göbl”, București, 1913 /14 p. + 3 pl./; *Condițiile de politică generală în care s'au întemeiat bisericile românești în veacurile XIV-XV*. Ședința dela 1 martie (Academia Română. Analele Academiei Române. Seria II. Tom. XXXV. Memoriile secțiunii istorice, 14), Tipografia „Carol Göbl”, București, 1913 /26 pp./; *Conspiratori și scandaluri bisericești. O inter-pelare în Cameră* (ședința dela 22 ianuarie), Tipografia „Neamul Românesc”, Vălenii de Munte, 1915 /32 pp./; *Două contribuții la istoria bisericească a românilor*. Ședința dela 26 februarie (Academia Română. Analele Academiei Române. Seria II. Tom. XXXVIII. Memoriile secțiunii istorice, 12), Tipografia „Carol Göbl”, București, 1916 /24 pp./; *L'Église autocéphale de Roumanie, ses origines et son rôle parmi les églises nationales d'Orient* (Extrait de l'Europe nouvelle, 27 février 1926), „Imprimeries parisiennes réunies”, Paris, 1926 /7 pp./; *Două scrisori ale lui Atanasie Anghel*. Ședința dela 22 aprilie (Academia Română. Seria III. Tom. XIII. Memoriile secțiunii istorice, 5), „Imprimeria Națională”, București, 1932 /8 pp. + 2 pl./; *Noui contribuții la istoria bisericii noastre*. I. Mitropolitul Antim Ivireanul în luptă cu Ierusalimul pentru drepturile bisericii sale. Comunicare făcută în ședința Academiei Române la 23 noiembrie 1934. II. *Cîteva acte privitoare la Biserica Bucovinei și Moldovei* (Extras din revista Biserica ortodoxă română, anul LII (1934), nr. 11-12), Tipografia „Cărților bisericești” [București], 1934 /20 pp./; *Concepția românească a ortodoxiei*. Conferință ținută în ziua de 13 ianuarie 1940 la Societatea femeilor ortodoxe, Editura „România”, București, 1940 /32 pp./.

[4] Referiri la aceste se găsesc în diverse lucrări de sinteză; a publicat, separat, documente despre mănăstirile Neamț, Bistrița (Neamț), Hurezu, Ghighiu, Argeș, Mărgineni, Snagov, Vălenii de Munte; de asemenea studii documentare despre relațiile Muntele Athos (daniile domnilor români ș.a.).

[5] Grigore Olimp Ioan, „Concepția românească a ortodoxiei”. Conferința d-lui profesor Nicolae Iorga, în „Universul”, 57, nr. 14, 16 ianuarie 1940, p. 8: „În prezența Î.P.S. patriarh Nicodem și a unui public extrem de numeros, d.prof. Iorga

a ținut eri, la Fundația Carol I, conferința de deschidere a ciclului organizat de «Societatea națională ortodoxă a femeilor române».

Făcând o largă paranteză și referindu-se la activitatea societății din trecut, care n'a avut întodeauna o activitate strâns legată de menirea ce i se dăduse la înființare, d.prof. Iorga a arătat care trebuie să fie atitudinea noastră față de culturile străine, pe cari trebuie să le privim cu înțelegerea cuvenită, fără ca ele să dizolve cultura și sufletul nostru propriu românesc.

Pășind la analiza subiectului, conferențiarul pornește dela lozinca nestrămutată a poporului că ortodoxia este legea de bază și tradițională a neamului nostru. D-sa arată că internaționalismul atât în ceea ce privește formele de cultură, dar cât mai ales în manifestarea religiei, nu are ce căuta.

Ocupându-se apoi de problema ortodoxilor uniți, problemă ce ar părea că formează un hiatus în unitatea noastră religioasă, d-sa arată modul cum această biserică s'a format din transformarea abia simțită a vechii biserici ortodoxe românești, transformare care n'a putut să-i altereze de fel caracterul ei național și românesc. Analizând în continuarea acestor idei, rolul Vaticanului în cercurile bisericești ale Ardealului, precum și rolul patriarhilor constantinopolitani, în biserica ortodoxă a Țărilor Românești, d-sa a arătat că Papa putea fi privit ca o entitate cu totul separată de poporul italian, pe când patriarhul de la Constantinopol nu se putea niciodată deslipi de biserica națională ce-o reprezintă. În această privință, contactul nostru cu Vaticanul ne-a fost folositor, prin anumite elemente de educație ce le-a strecurat în plaiurile carpatice, cu atât mai mult cu cât înțelepciunea bătrânilor părinți ai «uniților» din Ardeal a știut să păstreze neștirbit fundamentul nostru sufletec” (...).

xxx Pe marginea conferinței d.prof. N. Iorga. *Concepția românească a ortodoxiei*, în „Știrea”, XXI, nr. 435, 1 februarie 1940, p. 6: „Domnul profesor N. Iorga a ținut zilele trecute o conferință la „Soc. femeilor ortodoxe” despre *Concepția românească a ortodoxiei*.

Din conferință desprindem două elemente: elementul istoric și elementul spiritual. Pentru cel dintâi, profesorul Iorga face un scurt istoric al evoluției bisericești românești în Moldova, Muntenia și Ardeal, presărat cu nume de mănăstiri celebre prin vechime și frumusețe și nu mai puțin cu nume de vestiți mitropoliți ca Varlaam Dosoftei și alții.

Ceiace ne pare mai interesant în conferința d-lui prof. Iorga e însă partea referitoare la senzul spiritual religios al ortodoxiei românești. Când d. Iorga spune ortodoxie spune «lege românească» pentru că pentru neamul acesta românesc ortodoxia a fost și va rămâne în veci vecilor legea lui cea fără putință de schimbare. Cităm textual: «Dar vechiul spirit al legii românești, cu Vlădica șef de națiune, acesta a rămas și el». De bună seamă că neamul românesc până a nu avea Domn, adică șef politic și militar, avea drept șef pe preot, pe Vlădica, ce era nu numai șef ceresc, ci și lumesc.

Dar această «lege românească» n'a fost învățată de popor la nici o școală din lume și n'ar putea să înfățișeze – cum spune d. prof. Iorga – nici un complex de dogme. «Legea românească» este un lucru complex și misterios, care s'a format pe încetul, luând ceva dela toate elementele din care s'a alcătuit poporul românesc”. (...)

xxx Ce este ortodoxia? — Conferința dlui prof. N. Iorga, în „Telegraful Român”, 88, nr. 5, 28 ianuarie 1940, p. 5: Societatea națională ortodoxă a femeilor române, centrala București, organizează un ciclu de conferințe, care și-a luat începutul Sâmbăta trecută, când în prezenta Î.P.S. Sale patriarhului Nicodim și a unui numeros public a vorbit de prof. N. Iorga despre «Concepția românească a ortodoxiei».

Ziarele din capitală înregistrează în dări de seamă, mai lungi sau mai scurte, conferința – interesantă și instructivă ca totdeauna – a ilustrului domn profesor N. Iorga.

Ortodoxia este – zice conferențiarul – legea de bază și tradițională a neamului

nostru.

Ce este legea românească? Această lege este un întreg misterios de elemente alcătuite din gândurile bune și imboldurile sufletului românesc. Românii nu sunt raționaliști ca apusenii. Legea Răsăritului nu privește cu dușmănie Apusul. Pe noi ne-au făcut creștini misionarii plini de credință, veniți între noi să propoveduiască lumina adevăratei credințe. La început n'am avut decât episcopi sătești, stareți de schituri, fără organizație între ei. Preotul de sat a fost totdeauna sfătuitorul și mângăitorul românului.

Odată cu formarea statelor românești, a primit și biserica organizare oficială. Un stat nu putea fi socotit neatârnat, dacă nu-și avea mitropolia proprie.

Influențele străine, asupra bisericii noastre, au fost trecătoare. Ea a știut să le respingă prin lupte dârze în șir lung de ani.

Dl Iorga sfârșind a zis:

În România de azi trebuie să privim veșnic către această biserică națională și falnică, fiind convinși că numai prin ea se poate ridica poporul. Națiunea nu se înalță, în primul rând, prin învățători, notari sau jandarmi, ci prin credință și dragostea de țară a preoților^[6].

^[6] xxx Informațiuni. *Concepția românească a Ortodoxiei*, în „Biserica și Școala”. Revista oficială a Episcopiei Aradului, LXIV, nr. 6, 4 februarie 1940, p. 51 [7]: „Sub acest titlu dl prof. Iorga a ținut o conferință la «Societatea Ort. Naț. a Femeilor Române». Nu mai înțelegem aproape nimic. Societatea Ortodoxă a fost înființată cu scopul de a pune stavilă prozelitismului catolic în București și acum, sub patronajul aceleiași Societăți, dl Iorga susține că legătura cu Papa «este foarte profitabilă poporului românesc». D-sa spune, ca întotdeauna și lucruri interesante, despre forma simplă și vechimea creștinismului nostru, despre influența slavă și greacă în biserica din Principate și în general despre legea noastră, care este o „lege de mister, de entuziasm, rege de jertfă și, în același timp, lege de mare conștiință”...

Nu înțelegem însă din conferința dlui Iorga:

1. De ce d-sa caută legături cu Papa, când poporul românesc nu le poate mistui? De 6-8 veacuri acest popor rezistă cu tărie în fața prozelitismului catolic. Mai pe urmă, cu schimbarea calendarului, tot scandalul s'a făcut pe tema aceasta: teama de papistărire. Aceste lucruri nu se înțelege un istoric gelos de independența națională și culturală a românilor, ca dl Iorga?...

2. Ce vrea dl Iorga să facă cu „preoții-țărani” când așează pe umerii lor sarcina de a fi cei dintâi factori de cultură și de a întreține legături culturale cu Franța și cu... Papa? Și: Nu este ridicolă pretenția de a face cultură populară astăzi cu psalmii lui Dosoftei?...

3. De ce face atâta critică batjocoritoare la adresa Facultăților și a cărților de teologie, când este atâta legătură între școală, carte și cultură? De ce acele cuvinte de blasfemie despre slujba înmormântării, când poporul nostru află în ea atâtea înțelepciune mângăietoare?...

Cu multă amărăciune trebuie să repetăm cuvintele ce dl Iorga le-a spus odată despre sine: «Eu nu am fost eu».

Într'adevăr dl Iorga nu mai este Nicolae Iorga^[7].

^[7] xxx *Dascălul Neamului, „dăscălit” (+)*, în „Unirea”. Foaie bisericească [Blaj], 50, nr. 6, 10 februarie 1940, p. 1: (...) „În cunoscuta conferință: «Concepția românească a ortodoxiei», ținută luna trecută la «Soc. Femeilor Ortodoxe», d. profesor N. Iorga care, între altele este și autorul celei mai masive Istorii a Bisericii Ortodoxe Române, a spus o seamă de adevăruri bine de adâncit, în interesul mai binelui neamului, oricând, dar mai ales în vremile acestea de răscruce istorică. A avut cuvinte de laudă pentru «cuminții oameni Teofil și protopopii cari au iscălit cele patru puncte» când s'a făcut unirea românilor ardeleni cu Roma; a declarat răspicat și tare că «legătura cu Papa este foarte folositoare (cu deosebire acum, când drepturile neamului românesc sunt atacate cu obraznicie) și e mai simpatică decât legătura cu Patriarhul din Constantinopol, care este un șef național» (și care nici «nu se poate desface din legătura națională cu poporul grecesc»); a stăruit asupra faptului că legătura cu Sf. Scaun este a se face numai prin Biserica

Română unită, care «a adus servicii esențiale ideii naționale». *Legea românească*, spune d. N. Iorga, este «lege răsăriteană, fără dușmănie față de legea apuseană...» «Noi avem creștinismul Sfântului Nichita și al atâtor cari porneau în lumea întreagă, răspândind o credință legală de foarte puțină teologie...» (...)

Într-un articol publicat cinci ani mai târziu – tot într-o „foaie” a greco-uniților blăjeni –, pe tema „Unirii” celor două biserici, se face apel și la poziția lui N. Iorga: „Păreră lui N. Iorga despre unirea bisericilor românești este următoarea «Legătura cu Papa, iar, încolo formele Bisericii noastre, fără a părăsi nimic dintr'nsa»” – xxx *Pentru unirea tuturor*, în „Unirea Poporului” [Blaj], XXVII, nr. 25, 24 iunie 1945, p. 2.

^[8] *O telegramă*, în „Neamul românesc”, XXXV, nr. 33, 11 februarie 1940, p. 4.

^[9] Arhid. Gh. Papuc, *Nestor Vornicescu, Mitropolitul Olteniei: Scrieri patristice în Biserica Ortodoxă Română pînă în sec. XVII, Craiova 1983*, în „Telegraful Român” [Sibiu], 132, nr. 19-20, 15 mai 1984, p. 3: „Într-o conferință publică, ținută în 27 ianuarie 1940 și intitulată: «Concepția românească a Ortodoxiei», marele nostru istoric N. Iorga afirma între altele: «Bieții noștri popi știau rugăciunile lor în românește încă de la cele dintîi monumente de limbă românească. Alături de Biserica oficială mergeau dedesubtul acesteia, cu traducerea Apostolului, Psaltirii, Evangheliei, a Vieților de sfinți. Noi am avut două Biserici – continuă Iorga spusele sale – una deasupra, solemnă, slavonă, și alta dedesubt, simplă, românească și ea nu s-a dat biruită niciodată”.

Noua lucrare a Î.P.S. Nestor Vornicescu, Mitropolitul Olteniei – pasionat cercetător al istoriei noastre naționale și bisericești, cu multe contribuții în acest sens – confirmă pregnant afirmațiile competente ale lui N. Iorga^[10].

^[10] N. Iorga, *Concepția românească a Ortodoxiei*, în „Almanahul Parohiei Ortodoxe Române din Viena”, 1973, pp. 43-56.

^[11] A se vedea – N. Iorga, *Concepția românească asupra Ortodoxiei*. Conferință ținută în ziua de 13 ianuarie 1940 la Societatea „Femeilor Ortodox”. Cu o prefață și note de Ion Popinceanu, München, 1958 /40 pp./.

Conferința este adnotată cu 19 note, în general de natură teologică, dar și de observațiuni citice: „Aici (când se referă la rolul preoților în Bucovina – n.n.) credem că Iorga nu are completă dreptate. E drept că am fost, și mai suntem încă, un popor compus în mare majoritate din țărani cu prea puțină știință de carte și că țăranul are nevoie de «papa» care să-l înțeleagă, să-l sfătuiască și să-l ajute. Dar un preot cult, cu facultatea de teologie, nu e din această cauză inferior, în această privință, unuia care are numai o educație bisericească și generală rudimentară. Mai ales în ce privește preoțimea bucovineană Iorga se înșela. Preoții bucovineni au pornit, aproape toți, dela sate, au urmat facultatea de teologie și s'au întors la sate. Acolo nu numai că s'au ăncadrat în viața țăranului bucovinean, dar, prin faptul că erau culți, poporul avea mare respect față de ei. Mulți dintre acești preoți au studiat apoi viața acestui popor, istoria lui, datinile lui, arta lui, făcându-l astfel cunoscut în lumea civilizată apuseană și apărându-i drepturile asupra unui pământ locuit de el, dar râvnit și chiar oupat de nații străine. De două mii de ani. Pentru Bucovina nu avem decât să amintim pe preoți de talia unui Irlac Porumbescu, tatăl marelui compozitor Ciprian Porumbescu, poet, muzician și folklorist, prieten cu Vasile Alecsandri; Simion Florea Marian, folklorist, membru al Academiei Române; Constantin Morariu, literat și figură de mare prestigiu în viața culturală a Bucovinei; Dimitrie Dan [membru corespondent al Academiei Române] și Dimitrie Țopa, istorici, și mulți alții. Astfel de preoți, care pe lângă că și-au îndeplinit cu prisosință misiunea lor religioasă, au făcut onoare și literelor, artei și științei românești, nu vom găsi printre cei cu prea puțină știință de carte. Aceia au fost buni și ei în secolele trecute, când nu puteam avea alții, nu însă în zilele noastre, când se pot găse țărani mai deștepti decât «papa», ceea ce de sigur nu e în avantajul acestuia” (pp. 31-32).

^[12] Serviciul de presă al Centrului arhiepiscopesc Sibiu, „Să ne luminăm popoare!” *Scurt răspuns d-lui A. Moisin*, în „Telegraful Român”, 141, nr. 23-24, 15 iunie 1993, pp. 1, 2: „Ortodoxia a și fost numită încă din vechime: «Lege românească», «la care țin cu toată convingerea spiritului meu, cu toată căldura inimii mele și cu toată iubirea pe care o am pentru națiunea mea, pe care o pun mai

presus de orice» – cum spunea Nicolae Iorga într-o conferință ținută în 27 [Sic! – 13] ianuarie 1940, intitulată: Concepția românească a Ortodoxiei. «Legea ortodoxă a fost pavăza naționalității noastre» – spunea și prof. univ. Sextil Pușcariu într-o conferință ținută în 25 ianuarie 1934. Ortodoxia deci nu trebuie apărată, căci se apără ea însăși prin valorile sale și prin rolul uriaș pe care l-a avut și-l are în viața poporului român, duhul ei profund uman pătrunzând în toate fibrele ființei acestui neam” (...). Citind unele afirmații pe care dl. Moisin le face în articolele domniei sale, pe care le aruncă asemenea vrăjmașului neghina în semănăturile de grâu (Matei 13, 25), înclinăm să credem că dânsul a studiat istoria românilor și a Bisericii sale cu unii istorici iredentiști budapeșteni, pricepuți și ei în a ne falsifica tot așa de absurd și jignitor istoria. Se pare deci că dl. Moisin umblă cu ochii închiși, cu urechile înfundate și antenele minții retezate de nu știe și nu vede că «tot ce mișcă-n țara asta, râul, ramul», după spusa poetului, emană duhul Ortodoxiei, care, precum am văzut, și-a pus profund pecetea pe ființa neamului nostru, începând de la Sf. Apostol Andrei”.

Vezi și – Gh. Pomian-Ostru, *În curînd, trei secole de la crearea Bisericii române unite cu Roma. Spiritualitatea noastră greco-catolică în viziunea lui Nicolae Iorga*,

în „Gazeta de Nord-Vest”. Cotidian independent [Satu Mare], VI, nr. 1.412, 15 iunie 1995, p. 4: „Un om genial ca el, cu memoria-i fenomenală, ca istoric și om politic, om de cultură și cărturar neegalat, un mare om ce a cunoscut uimitor de bine istoria națională și istoria universală și iubindu-și poporul și credința, a ajuns ca în ianuarie 1940, în Conferința despre «Concepția românească a ortodoxiei» să afirme cu curaj și în public, ca o concluzie a studiilor sale, că vede în legătura țării noastre cu Apusul, cu Papalitatea, prin Biserica Greco-catolică, «un lucru foarte folositor neamului românesc».

Această concluzie foarte clară, a rezultat și rezultă și pentru noi, în urma studiilor aprofundate ale lui Nicolae Iorga legate de istoria Ardealului, în decursul anilor, începînd din anul 1902, cînd îi apare «Sate și preoți din Ardeal» și din «Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea» (1903-1905) și din «Neamul românesc din Ardeal și Țara Ungurească» (1906); dintr-o conferință ținută la Focșani în ianuarie 1910, intitulată «Tradiția în politica românilor de dincolo»; din «Serbările de la Blaj. Însemnătatea lor politică, culturală și literară» (1911); din «Istoria Neamului din Ardeal și Ungaria» (1915), din evocarea istorică «O sută de ani după moartea lui Petru Maior» (1921): din cuvîntarea de la Camera Deputaților (1928) etc.”